
Lennart Schön: En modern svensk ekonomisk historia. Tillväxt och omvandling under två sekel

SNS förlag, Stockholm, 560 s

Lennart Schöns *En modern svensk ekonomisk historia. Tillväxt och omvandling under två sekel* är ett förtjänstfullt verk inom ekonomisk historia som förtjänar att bli ett standardverk såväl för historiker som ekonomer med intresse för ekonomisk omvandling och tillväxt. Styrkan i framställningen ligger dels i hur ekonomisk förändring över tid beskrivs, dels i hur denna förändring skedde i interaktion mellan olika sektorer av ekonomin. Ytterligare en stark poäng är hur den svenska ekonomins förändringar kopplas till förändringar i den internationella ekonomin. Det är en i många avseenden komplett bok som på ett strukturerat sätt tar läsaren igenom två hundra år av svensk ekonomisk historia. Till detta kommer också de spännande teorier som författaren tar fram rörande just omvandlingen och tillväxten i Sverige.

Även om innovationer och investeringar var centrala faktorer för omvandlingen, visar djupet i framställningen att en bred ansats krävs för att omvandlingens och tillväxtens dynamik ska kunna förstås. Det breda synsätt som präglar boken gör att framställningen av Sveriges ekonomiska utveckling och omvandling är väl underbyggd men även nyanserad.

På frågan om Sveriges industrialisering och varför Sverige inte stagnerade efter ett första uppsving i råvaruexporten tas flera faktorer fram. Den utvecklade inhemska marknaden, den internationella marknadsintegrationen som inte bara gav avsättning av exportvaror utan kanske ännu viktigare ledde till möjligheten att importera kapital samt inkomstspridningen i Sverige. På så sätt slapp Sverige utvecklingen mot en dual ekonomi där

den grupp som hade sin inkomst från exporten satt på vinsterna och samhällets övriga grupper levde i en helt annan inkomstklass. Utvecklingen av den inhemska marknaden likväl som spridningen av exportsektorns vinster till en större del av samhällets grupper hade sin grund i tidigare sociala och ekonomiska förhållanden. Det är intressant att inkomstfördelningen i ett perspektiv av en dynamisk ekonomisk utveckling verkar ha en så central roll. Inte minst som också kreditmarknadens utveckling under senare hälften av 1800-talet faktiskt synes ha varit grundad bland annat på denna spridning av inkomsten.

Perioden från mitten av 1870-talet fram till mitten av 1890-talet och framför allt 1880-talet har ofta i historieskrivningen karakteriserats som "den långa depressionen". Detta epitet omvärderas då perioden präglades av teknik- och produktutveckling samt omfördelning av resurser till mer expansiva sektorer i ekonomin.

Varför Sverige lyckades omvända sin imponerande utlandsskuld motsvarande tre fjärdedelar av BNP vid utbrottet av första världskriget till en inhemsk statskuld är också intressant. Innan kriget var den svenska statskulden till nittio procent upptagen i utlandet men vid slutet av kriget var den svenska utlandsskulden i det närmaste marginell samtidigt som statskulden hade långt mer än fördubblats. I frånvaro av guldmyntfoten kunde staten föra en expansiv finanspolitik. Detta under en period av, visserligen påtvingad, förbättrad handelsbalans som också ledde till den så kallade sparchocken då sparatet drastiskt översteg investeringarna. Frågan är huruvida Sveriges förändring

från kapitalimportör till kapitalexportör hade kunnat genomföras på ett sådant sätt utan krigets omständigheter? Enligt Schön kom Sverige visserligen bättre ur kriget än de nationer som involverats i det, men med tanke på den investeringsboom som hade kunnat bli fallet i Europa utan krigsutbrottet ifrågasätts om Sverige verkligen tjänade på kriget.

Kanske en parentes i framställningen, men ändå av intresse för den traditionella bilden av huvudnäringarnas utveckling från jordbruk till industri och därefter till det så kallade tjänstesamhället. Andelen tjänster mätt i fasta priser som andel av produktionen har nämligen varit i det närmaste stabil under denna tvåhundraåriga period. Sett till andel sysselsatta har visserligen andelen i tjänstesektorn ökat i relation till sysselsatta inom andra näringar, men detta kan vara en statistisk villfarelse. Uppgången inom tjänstesektorn som kan observeras sedan 1970-talet är ett möjligt resultat av industriföretagens vilja att renodla sin verksamhet. Tjänster som tidigare genomfördes inom industriföretagen läggs numera till större del ut på entreprenad till renodlade tjänsteföretag. Schön går inte så långt som att tanken på framväxten av tjänstesektorn förkastas, men den huvudsakliga observationen gällande tjänstesektorns förändring är att denna snarare förändrats i ett positivt förhållande till industrisektorns tillväxt.

En anledning till bredden i framställningen av den ekonomiska utvecklingen är antagandet att ett så komplext fenomen som ekonomisk omvandling och förändring inte låter sig fångas i en jämviktsmodell. Framför allt då någon egentlig jämvikt i empiriskt hänseende även på kort sikt har varit mer undantag än regel. Således anses jämviktsteorier som förörenklade modeller av verkligheten för att verkligen kunna belysa den ekonomiska omvandlingens dynamik. Detta innebär inte att boken lider brist på teoretiska ansatser som ligger till grund för den empiriska framställningen.

En av de teoretiska grundföreställning-

arna är teorin om så kallade utvecklingsblock eller komplementariteten. Med denna teori, inspirerad av Schumpeter och Dahmén, antas att den ekonomiska utvecklingen sker i block kring någon form av ny innovation. Kort sagt är helheten av innovationerna större än summan, då ett flertal sektorer inom ekonomin kommer att komplementera varandra och på så sätt generera tillväxt och förändring. Denna teori innebär att en uppskattning av en innovations inverkan på den ekonomiska utvecklingen svårligen låter sig isoleras, eftersom de positiva externaliteter som innovationen medför inom andra sektorer av ekonomin också måste uppskattas. Schön påvisar också vid ett flertal tillfällen hur flera innovationer kom att föda fram och förbättra varandra i ett slags innovationsdialektik. Det motsatta skedde också: att eftersläpning i utvecklingen av en sektor hämmade tillväxten i andra. Med teorin om utvecklingsblock framstår det som om grunderna till både omvandling och tillväxt framför allt stod att finna i teknologiska innovationer och investeringar där förändringar i sociala förhållanden, mentalitet likväl som institutioner oftast skedde som svar på dessa.

Det är inte svårt att ta till sig resonemanget om utvecklingsblock i den svenska erfarenheten av ekonomisk förändring. Frågan är dock varför nya utvecklingsblock uppkommer och varför gamla försvinner? Förenklat uttryckt uppkom utvecklingsblocken på grund av någon, oftast teknologisk, innovation. Uppmärksamheten och investeringarna i det nya utvecklingsblocket var följden av en strukturkris för redan etablerade utvecklingsblock som uppkommit i samband med den internationella konjunkturen. I omvandlingsskedet som präglades av förnyelse skedde investeringarna med en lägre produktivitet som följd, då flaskhalsar som hindrade produktiviteten uppstod. Kostnaderna för dessa flaskhalsar gav incitament till komplementerande innovationer och på så sätt interagerade innovationer inom olika sektorer med varandra.

Den mer generella kreditexpansionen som investeringarna under omvandlingsfasen gav upphov till präglades av relativt sett låg produktivitet. Omvandlingen bröts i en omvandlingskris då avkastningen i produktion lät vänta på sig och även omvandlingskriserna verkar i hög grad ha varit internationellt kopplade. Efter omvandlingskrisen under den så kallade rationaliseringsfasen kom investeringarna inom utvecklingsblocket att leda till högre produktivitet än under omvandlingsfasen. Effektiviseringarna var då i stort genomförda och flaskhalsarna borttagna. Tillväxten inom detta utvecklingsblock avbröts med en strukturkris, då avställningen av utvecklingsblockets produkter avstannade. Även dessa kriser var oftast importerade från den internationella ekonomiska konjunkturen.

Styrkan i framställningen av utvecklingsblockens olika faser är att dessa skiljer på investeringar i förnyelse och investeringar i effektivisering av redan etablerade ekonomiska verksamheter. Detta förklarar den så kallade produktivitetsparadoxen, det vill säga varför investeringar under omvandlingsfasen är förknippade med lägre tillväxt och produktivitet än under den senare rationaliseringsfasen.

En kontroversiellare teori i detta sammanhang utgör teorin om de cirka fyrtioåriga strukturcyklerna som präglat den svenska ekonomin från slutet av 1700-talet. Dessa cykler beskriver utvecklingsblockens livscykel i förloppet strukturkris – omvandling – (omvandlingskris) – rationalisering – strukturkris, där omvandlingsförloppet tar mellan tjugo och tjugofem år och rationaliseringsförloppet mellan tio och femton år. Strukturcyklerna består i sin tur av två stycken investeringscykler (så kallade 'long swings' eller byggecykler) om cirka tjugo till tjugofem års löptid. Enligt Schön bildar dessa strukturcykler, och inom dem investeringscyklerna, inte bara tidsmässiga sammanhang utan också en logisk kongruens till analysen av den kontinuerliga ekonomiska omvandlingen. Cyklerna uppträder

inte direkt i form av fluktuationer i tillväxten som sådan utan snarare som förändrade grunder för tillväxten. Schön gör klart att cykelindelningen för både politisk och ekonomisk historia är desamma men att brytpunkterna mellan cyklerna skiftar beroende på vad som fokuseras. Med andra ord är cyklerna något som präglar samhället i sin helhet och grunden till dessa cykler skulle främst vara förändringar i den internationella ekonomin samt investeringar och demografi.

Det största problemet med cyklerna är deras i det närmaste metafysiska karaktär. Varför sker investering- och demografiska förändringar på ett sätt som ger denna periodicitet? Framför allt som cykelrörelserna huvudsakligen var importerade från de stora västeuropeiska ekonomierna. Svårigheten att besvara denna fråga kan göra att periodiciteten i dessa fyrtio och tjugofem års cykler känns konstruerad. Trots att cykelteori i sig själv har en deterministisk slagsida är detta långt ifrån fallet med beskrivningen av svensk ekonomisk omvandling à la Schön. Han framhåller snarare, vilket kan tyckas en aning motsäggande, att de cykliska förloppen kan gå i olika banor mot olika mål långt ifrån oberoende av var tid och dess aktörer. Cyklerna antas ha varit en realitet och utifrån dessa läggs grunden för den periodisering som används i boken.

Tveklöst behöver en så lång period som tvåhundra år delas in i underperioder och hur en sådan periodindelning sker blir alltid något godtyckligt. Schöns val av perioder legitimeras utifrån strukturcyklerna och följer både nya och gamla mönster. De perioder som tas fram är 1790–1850, 1850–1890, 1890–1930, 1930–1975 samt 1975–1995 (vilken avslutas i rationaliseringsfasens gryning).

Denna periodindelning är kontroversiell men också intressant och på intet sätt ogrundad. Båda världskrigen ingår i större perioder och är inte några brytpunkter som ofta annars i historiska verk. Att sätta in dessa visserligen extrema perioder i en större period har onekligen sina förtjän-

ster. Intressant är också att den ”klassiska” svenska strukturkrisen i början av 1920-talet i Schöns upplägg är en omvandlingskris. Detta kan givetvis diskuteras men denna tolkning är i sammanhanget inte alls obefogad.

En grundläggande fråga är därmed om strukturcykler verkligen förekom bestående av två investeringscykler enligt denna periodisering? Detta är inte helt oproblematiskt som exempelvis i fallet med perioden 1850–1890. Enligt Schön kom svängningarna i export, investeringar och tillväxt att följa de tjugoåriga investeringscyklerna och accelerera under 1850-, 1870- och 1890-talen. Exportuppgångar tjänade som den impuls som inledde utvecklingen. Importen var kontracyklisk och växte under decennierna efter dessa uppgångar samtidigt som exporten stagnerade och utlandsupplåningen därmed ökade. I denna beskrivning framträder strukturcykeln som tydlig men frågan är om kausaliteten och periodindelningen var så tydlig? Förändringar i exporten och importen skedde ofta i samklang med varandra.

Kan man då avfärda resonemanget om strukturcyklerna som en chimär som i stor utsträckning skymmer orsakerna till den process av omvandling och tillväxt som skedde i Sverige och som leder till ”felaktiga” periodindelningar? Trots kritiken ovan anser jag inte det och jag måste erkänna att min cykelateism har förbytts i en mer försiktig cykelagnosticism efter att ha läst Schöns bok. Problemet med denna framställning är att cykelresonemanget förenklar för mycket. Trots detta låter Schön inte sin framställning av periodens dynamik falla i cykelfällan och bli en intetsägande beskrivning av ett mångfacetterat förlopp. Tvärtom är behandlingen av perioden 1850–1890, liksom de övriga perioderna, både insiktsfull och djup, utan besvärande förenklingar som missar dynamiken i den ekonomiska utvecklingen. Det ska också framhållas att från 1890-talet uppträdde produktivitetsökningar i enlighet med teorin om strukturcyklerna,

det vill säga som lägre under omvandlingsfasen och högre under rationaliseringsfasen i ett cykliskt mönster.

Cykelresonemanget inkorporeras utan svårighet i institutionell teori och det finns också en institutionell ansats i boken, oftare utgående från reglernas och normernas eftersläpning visavi faktiska förhållanden än tvärtom. I och med att cyklerna inte används som förklaringsgrund för omvandlingen försvinner delvis cyklernas metafysiska karaktär. Resonemanget om strukturcyklerna bibringar i stället ett logiskt ramverk som leder till att den komplexa processen av tillväxt och omvandling ges en klar och strukturerad skildring. Periodindelningarna känns utifrån detta också adekvata och det långtgående perspektivet tillåter att strukturcyklerna kan bindas ihop över tiden och ge fog för den långtida framställningen av den svenska ekonomins utveckling som är bokens huvudmål. Huruvida cyklerna verkligen var en realitet är något som öppnats för en väl underbyggd diskussion.

Vare sig man tar till sig teserna om utvecklingsblock och strukturcykler eller inte, är Schöns bok en rik bok som på ett logiskt och strukturerat sätt leder läsaren genom tvåhundra år av dels svensk ekonomisk historia, dels ekonomisk omvandling och tillväxt. Den kan med fördel rekommenderas till alla med intresse för dessa frågor.

ANDERS ÖGREN

*doktorand i ekonomisk historia vid
Handelshögskolan i Stockholm*